

Antal MOLNÁR*

KAVALJER FRANJO BOLICA (†1653): KOTORSKI
PATRICIJ NA RAZDJELNICI IZMEĐU RIMA,
MLETAKA I BALKANA**

ABSTRACT: *The aim of this study is to introduce the intermediary role of Kotor in the Balkan missions comparing it to the same activities of Ragusa. From 1578 the Bolica family was responsible for coordinating the postal service from Venice to Istanbul, as a consequence of which the family acquired a vast network of connections in the Balkans. In the 17th century four members of the Bolica family which ran the postal service worked as the Balkan commissioners of the Congregation of Propaganda Fide. Franjo Bolica was the most outstanding of the four due to his personal qualities and as a result of both the importance of his commissions and the prosperity during the war of Candia (1645-1669).*

KEYWORDS: *Catholic Missions, Serbian Orthodox Church, anti-Ottoman wars, Rome, Venice, Kotor, Istanbul, Bishopric of Kotor, Montenegro, Serbia, Albania, Ottoman Empire, Congregation of Propaganda Fide.*

Kotor kao mostobran između Italije i Balkana

Vrlo važan dio povijesti misija koje su od sredine 16. stoljeća proistekle iz Rima – nakon 1622. poglavito pod upravom Svete kongregacije za širenje vjere (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) – predstavlja funkcioniranje u istraživanjima dosad slabo cijenjenih posredničkih struktura za održavanje veza između rimskog središta i misijskih područja. Misije su uglavnom funkcionirale na područjima gdje su tradicionalni politički i diplomatski kanali bili slabije zastupljeni, pa su odgovarajuće poveznice bile jedan od zaloga

* Autor je naučni savjetnik i direktor Instituta za istoriju u Istraživačkom centru za humanističke nauke i vanredni profesor na Eötvös Loránd Univerzitetu u Budimpešti.

** Ova studija je podržana istraživačkim projektom NKFIH K-12923: „Hrišćanstvo i islam. Na raskršću križarskog rata i suživota, 16-17. vijek”.

uspjeha misijskog rada. Održavanje veza s misijama ponajviše je predstavljalo zadaću nuncija, koji zbog teritorijalnih, organizacijskih i funkcionalnih karakteristika papinske diplomacije nisu mogli u potpunosti udovoljiti toj zadaći. Misijska organizacija stoga je uspostavljena u formi stupnjevitoг sustava: veze dviju krajnjih točaka (Rima i misijskih područja) omogućene su putem nuncijatura ili drugih diplomatskih tijela te mreže povjerenika.

Propitivanje ove raščlanjene institucionalne mreže nije zanimljivo samo u prekomorskoj dimenziji, već i u europskim, posebice balkanskim razmjerima. Misionari i najraznovrsnije pošiljke (pisma, novac, bogoštovni predmeti, knjige) iz Rima do misijskih središta u unutrašnjosti Balkana dospjevali su kroz nekoliko postaja. Talijanske posredničke točke bili su jadranski gradovi (Mleci, Ancona, Loreto, i dijelom Lecce prema albanskom teritoriju), dok su važni partneri Kongregacije za širenje vjere na obali Tirenskog mora bili Napulj i Livorno.¹

Posrednici koji su djelovali u talijanskim gradovima djelomice su bili sami nunciji: najvažnija dušebrižnička obveza nuncijatura nakon 1622. bila je upravo podrška misijama Kongregacije za širenje vjere. Istodobno, nunciji koji su obavljali tradicionalne diplomatske i političke poslove nisu raspolagali iskustvom i opredijeljenošću za rukovođenje radom misija, a za učinkovit nadzor i upravljanje širenjem vjere nedostajala im je infrastrukturna i informacijska pozadina.² Mletački ili napuljski nuncij svoje je zadaće mogao obavljati samo uz pomoć pouzdanog posredničkog sustava, pa su se već u Italiji tražili suradnici koji su praktički preuzimali teret održavanja veza s misijama. U Anconi je kontakte s balkanskim misijama isprva održavao guverner, a potom članovi obitelji Sturani, koja se preselila iz Dubrovnika, dok je u Mlecima za najvažnijeg balkanskog povjerenika Kongregacije za širenje vjere važio najznačajniji izdavač „ilirskih” knjiga, tiskar Marco Ginammi.³

Najvažniji mostobran na drugoj obali Jadranskog mora bio je Dubrovnik, pored kojeg je važna posrednička točka prema Osmanskom carstvu bio Kotor i u manjoj mjeri Perast. Istodobno, uslijed različitog političkog položaja i gospodarskih veza Dubrovnik i Kotor su se u organizaciju

¹ Sve do danas nedostaju sinteze o posredničkom institucionalnom sustavu, kojem veću pozornost ne posvećuje ni monumentalna povijesna sinteza izdana povodom 350. godišnjice osnutka Kongregacije za širenje vjere: *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum. (350 anni a servizio delle missioni 1622-1972)*, I/1-III/2, ed. J. Metzler, Rom-Freiburg-Wien, 1971-1973.

² G. Pizzorusso, «Per servizio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide»: i nunzi apostolici e le missioni tra centralità romana e chiesa universale (1622-1660), *Cheiron* 15, no. 30 (1998) 201-227.

³ A. Molnár, *Le Saint-Siège, Raguse et les missions catholiques de la Hongrie Ottomane 1572-1647*, Bibliotheca Academiae Hungariae - Roma, Studia 1, Rome-Budapest, 2007, 336-337.

misija uključivali na različite načine. Dubrovnik je kao osmanski haračar zapravo bio samostalan grad-država s razmjerno širokim vanjskopolitičkim mogućnostima, dok je Kotor, nakon kratke samostalnosti i razdoblja pod utjecajem Bosne, od 1420. bio pod mletačkom vlašću, te je kao glavni grad Mletačke Albanije (*Albania Veneta*) taj grad-država postao važnom strateškom bazom u ždrijelu Osmanskog carstva.⁴ U slučaju Dubrovnika odgovarajuću pozadinu omogućavala je organizacija trgovine, prvenstveno mreža trgovačkih kolonija, dok je Kotoru aktivnije uključivanje u širenje vjere na Balkanu omogućio središnji položaj unutar mletačke poštanske službe. Smjer i opseg posredničke uloge ovih dvaju gradova uvelike su predodredili geografski položaj i tradicionalni sustav veza: Dubrovnik je u prvom redu posredovao prema Bosni, Srbiji i Bugarskoj, manjim dijelom Albaniji i osmanskoj Ugarskoj, a Kotor je prvenstveno podržavao rad misija u Crnoj Gori i Albaniji.⁵

Kotor je od srednjeg vijeka važio za bastion zapadnog kršćanstva u području katoličko-pravoslavne, a kasnije katoličko-muslimanske granice, posjedujući sukladno tomu vrlo bogat sustav sakralnih institucija.⁶ Uslijed snažnog i reprezentativnog katolicizma, slično Dubrovniku, taj je grad imao jaku misionarsku svijest, koja je u Kotoru prvenstveno definirana u odnosu na Pravoslavnu crkvu. Kotor je svoju neovisnost nastojao zadržati u uvjetima jurisdikcijskih sukoba južnodalmatinskih metropolija: u 10-12. stoljeću naizmjenice je bio dijelom splitske, barske i dubrovačke nadbiskupije, dok je od 1172. sve do 1828. bio sufragan nadbiskupa južnotalijanskog grada Barija. Time je osigurao neovisnost u odnosu na jurisdikcijske pretenzije dva velika (ne samo crkvena, već prvenstveno trgovačka) rivala, Dubrovnika i Barija, uvelike jačajući time gospodarske i kulturne veze s Južnom Italijom.⁷

⁴ N. Ćorić, *Grad Kotor do god 1420. s osobitim obzirom na bosansku prevlast (1385-1420)*, Stara Gradiška, 1915; P. Butorac, *Kotor za samovlade (1355-1420)*, Perast, 1999.

⁵ A. Molnár, *Baluardi mediterranei del cattolicesimo sul confine d'Europa: Ragusa e Cattaro tra missioni romane, politica veneziana e realtà balcaniche*, *Papato e politica internazionale nella prima età moderna*, I libri di Viella 153, a cura di M. A. Visceglia, Roma, 2013, 363-372; Isti, *A Forgotten Bridgehead between Rome, Venice, and the Ottoman Empire: Cattaro and the Balkan Missions in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, *Hungarian Historical Review*, 3 (2014) 494-528.

⁶ Sve do danas upotrebljiva obrada srednjovjekovne i ranonovovjekovne povijesti kotorske biskupije s obiljem podataka: D. Farlatus, *Illyricum Sacrum*, VI, Venetiis, 1800, 421-518. Izvrstan kratak pregled: S. Kovačić, *Kotorska biskupija - Biskupska sjedišta u Boki kotorskoj u daljoj prošlosti, Zagovori svetom Tripunu. Blago kotorske biskupije povodom 1200. obljetnice prijenosa moći svetoga Tripuna u Kotor. Katalog izložbe*, ur. R. Tomić, Zagreb, 2009, 22-37. Uzorno temeljita monografija o kasnosrednjovjekovnoj povijesti biskupije: L. Blehova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki 1200-1500. Kotorski distrikt*, Podgorica, 2006.

⁷ F. Sforza, *Bari e Kotor. Un singolare caso di rapporti tra le due sponde adriatiche*, Bari, 1975; G. Fedalto, *Sulla dipendenza del vescovado di Kotor dall'arcivescovo di Bari nei secoli XI e XII*, *Rivista di Storia della Chiesa in Italia* 30 (1976) 73-80. Postoje mišljenja

Kotor je uslijed geografskog položaja i jačanja gospodarskih i strateških pozicija pod srpskom vlašću već od srednjeg vijeka bio snažno vezan za Balkanski poluotok. Kotorški su trgovci nadzirali značajan dio srpskog robnog prometa, pri čemu su brojni patriciji obnašali važne dužnosti u srpskom kraljevskom dvoru. Kotorški poslovni ljudi osnovali su svoje kolonije u najvažnijim srpskim rudarskim i trgovačkim središtima (Brskovo, Novo Brdo, Kopaonik, Rudnik), održavajući balkansku i mediteransku trgovačku mrežu čija je važnost bila slična dubrovačkoj.⁸ Nakon prestanka srpske vlasti, u desetljećima jugozapadno-balkanske anarhije nestalo je i povoljnog gospodarskog okruženja prethodnog razdoblja, pri čemu je Kotor istisnut iz balkanske trgovine, nakon čega se prvenstveno okreće jadranskom robnom prometu. Ipak, to ne znači i prekidanje veza s crnogorskim zaleđem. Nakon osmanskog osvajanja Crna Gora postaje dijelom skadarskog sandžaka, kako bi u 16-17. stoljeću ostvarila sve veću samostalnost u okviru osmanskog ustroja vlasti.⁹ Bogati kotoški trgovci održavali su prisne veze s crnogorskim plemenima. Kotoški, peraški i prčanjki brodovi prevozili su poljoprivredne proizvode crnogorskih, albanskih i grčkih krajeva (uglavnom žitarice, kožu, sir, dimljeno meso i ribu, ulje i vino) u Mletke i druge jadranske luke, dok su iz primorskih gradova prema planinama polazile karavane s talijanskim tekstilima i obrtničkim proizvodima. Robna razmjena podjednako je donosila veliku korist kotoškim poslovnim ljudima i plemenskim poglavarima, a njihove su veze u dva velika mletačko-turska rata 17. stoljeća imale značajne vojnopolitičke posljedice.¹⁰

Pripadnost Kotora srpskoj državi, odnosno naseljavanje kotoških trgovaca na Balkanu imalo je jednu zanimljivu crkvenopravnu posljedicu.

da Barska nadbiskupija nije postojala pre kraja 12. stoleća: И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Историјски институт, Посебна издања 66, Београд, 2016, 192-227.

⁸ J. J. Martinović, Trgovački odnosi Kotora sa susjednim gradovima u prvoj polovini XIV. v., *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 51 (2003) 5-185, 77-84.

⁹ *Историја Црне Горе*, II/2, Титоград, 1970, 247-254 (I. Божић). У 19. столјећу и на почетку 20. столјећа историографија је наглашавала црногорску неовисност унутар Османског царства, југославенски повјесничари старе су теже уз оштре дискусије ревидирали након објављивања докторске дисертације Бранислава Ђурђева, која се темљи на османским врелима. Б. Ђурђевић, *Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку. Прилог једном нерешеном питању из наше историје*, Сарајево, 1953. О историографији полемике видјети: Б. Храбак, *Послератна историографија о Црној Гори од краја XV до краја XVIII века и удео Историјских записа у њој*, *Историјски записи* 33 (1980/4) 5-29, 11-15; N. Filipović, *Pitanje osmanske vlasti u Crnoj Gori, razvoj jugoslovenske osmanistike i Branislav Đurđev, Naučno djelo akademika Branislava Đurđeva. Zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola održanog u Sarajevu 4. decembra 2009*, ur. Dž. Juzbašić, Sarajevo, 2010, 47-84.

¹⁰ A. Sbutega, *Storia del Montenegro. Dalle origini ai nostril giorni*, Soveria Manelli, 2006, 125, 140, 159.

Kotorski su biskupi u vrijeme srpske vlasti, što dokazuju i dokumenti s kraja 13. stoljeća, pribavili jurisdikciju nad katoličkim župama u Srbiji, koju su nastojali zadržati i nakon osamostaljenja grada i razdoblja bosanskog utjecaja, kao i pod mletačkom vlašću. Ona je u širem smislu obuhvaćala katolike zapadnog Balkana, to jest načelno područja od Jadrana do Dunava, ali se ponajviše odnosila na južnosrpska trgovačka i rudarska središta, prije svega Janjevo i Novo Brdo. Osmansko osvajanje okončalo je jurisdikciju kotorskog biskupa nad Srbijom, katoličke župe nastavile su djelovati uz dubrovačku pomoć i pod upravom barskog nadbiskupa. Gubitak balkanskih pozicija kotorski natpastiri u prvom su redu nastojali kompenzirati preobraćenjem crnogorskih pravoslavaca.¹¹

Kotor kao poštansko središte između Mletaka i Carigrada

Balkanska orijentacija Kotora nije prestala ni nakon slabljenja gospodarskih veza i kopnjenja biskupske jurisdikcije, već je u 16. stoljeću proširena jednim posve novim elementom. Grad je za Mletke bio prirodno ishodište u smjeru Balkana, pa je zahvaljujući tomu Kotor između 1535. i 1786. postao najvažnijim poštanskim središtem između Mletaka i Carigrada.¹² Potreba održavanja neprekidnih veza s carigradskim mletačkim bailom objašnjava činjenicu da je uspostava pošte Mleci-Carigrad prethodila formiranju društva mletačke kurirske službe (*Compagnia dei Corrieri della Serenissima Signoria*, 1489) koje je djelovalo diljem Europe. Mletački senat 1535. ovlastio je kotorskog patricija Trifuna Dragića da dobivenim novcem angažira šest kurira i tri barke, te pomoću njih obavlja poštanski promet između dva glavna grada.¹³ Godine 1578. senat je sklopio ugovor s predstavnicima obitelji Bolica, jedne od najvažnijih kotorskih plemićkih obitelji, Ivanom Bolicom i njegovom braćom. Sporazum sadrži slične uvjete kao onaj otprilike pola stoljeća: obitelj Bolica se obvezuje da će održavati četiri broda s posadom od po

¹¹ И. Божић, О јурисдикцији которске дијецезе у средњовековној Србији, Исти, *Немирно поморје XV века*, Београд, 15-27; Vlešova Čelebić, *Hrišćanstvo u Boki*, 183-188; К. Митровић, О јурисдикцији которске епископије над католичким црквима у Новом Брду у Јањеви за време Деспотовине, *Моравска Србија. Историја - култура - уметност. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 29. септембра 2007. године у манастиру Хаупаре*, ур. С. Мишић, Крушевац, 2007, 127-142; Иста, Сукоб барског архиепископа и которског епископа око јурисдикције над католичким парохијама у средњовековној Србији, *Споменица академика Симе Ћирковића, Историјски институт, Зборник радова*, 25, ур. Срђан Рудић, Београд, 2011, 289-305.

¹² Detaljan prikaz poštanskog prometa između Mletaka i Carigrada te unutar toga uloge Kotora: L. De Zanche, *Tra Costantinopoli e Venezia. Dispacci di Stato e lettere di mercanti dal Basso Medioevo alla caduta della Serenissima*, Quaderni di Storia Postale 25, Prato, 2000. Kratak sažetak rezultata: Isti, I vettori dei dispacci diplomatici veneziani da e per Costantinopoli, *Archivio per la Storia Postale* 1/2 (1999) 19-43, 25-38.

¹³ L. De Zanche, *Tra Costantinopoli e Venezia*, 50-51.

osam pomoraca i zapošljavati neodređeni broj kurira; brodovi pored pisama nisu smjeli prevoziti robu. Pored toga plaćena su tri crnogorska plemenska poglavara da prate i štite kurire na opasnim dionicama puta.¹⁴

Obitelj Bolica, jedna od najstarijih kotorskih patricijskih dinastija, koja u 15. stoljeću postaje jednom od najvažnijih trgovačkih i brodarskih dinastija Boke Kotorske igrajući važnu ulogu u balkanskom i jadranskom robnom prometu, u 15-17. stoljeću dala je više crkvenih pisaca i sveučilišno obrazovanih znanstvenika. Početkom 17. stoljeća upravljanje poštanskom službom preuzeo je Ivanov sin Franjo, radeći na najveće zadovoljstvo svojih mletačkih poslodavaca. Naravno, u svemu je pronašao i svoju osobnu računicu: prema godišnjem izvješću rektora Pietra Morosinija iz 1627. mišenjanjem svota doznačenih iz Mletaka stekao je respektabilan imetak.¹⁵ Na balkansku trgovinu nadovezao se na više načina: s jedne strane pored diplomatske pošte njegova je kurirska služba obavljala i poslovnu korespondenciju, a s druge strane u svojstvu mletačkog službenika imao je odlične veze u Osmanskom carstvu, posebice u susjednoj Crnoj Gori, od kojih je, naravno, mogao profitirati i u poslovnom pogledu.¹⁶ O naročitoj utjecajnosti obitelji i uskoj povezanosti s mletačkom vlašću svjedoči i činjenica da su tri njezina člana, Franjo, Vicko i Nikola primljeni u članstvo Viteškog reda kavaljera svetog Marka.¹⁷

Parametri poštanskog prometa koji je obavljala obitelj Bolica mogu se razmjerno lako dokumentirati. Postaja na putu Kotor-Carigrad sadrži čuveno izvješće Marijana Bolice (vjerojatno je i on bio sin gore spomenutog Ivana) iz 1614. godine.¹⁸ Osvješćivanje ove, za Mletke ključne balkanske komunikacijske rute važno je i stoga što mjerodavna monografija o putnicima i uvjetima putovanja u Osmansko carstvo, dok detaljno govori o bečkoj i dubrovačkoj ruti, zbog nepoznavanja Boličinog izvješća kotorski smjer spo-

¹⁴ Isto, 53-54.

¹⁵ Isto, 56.

¹⁶ O obitelji Bolica vidjeti studije Lovorke Čoralić koje citiram u bilješki niže.

¹⁷ Stariji i vrlo loš prikaz povijesti viteškog reda: R. Bratti, I cavalieri di S. Marco, *Nuovo Archivio Veneto* 16 (1898) 321-343. O kotorskim kavaljerima vidjeti: L. Čoralić, Kotorski plemići iz roda Bolica - kavaljeri Svetoga Marka, *Povijesni prilozi* 31 (2006) 149-159; Ista, Bokeljski patriciji u mletačkoj vojnoj službi - cavalieri di San Marco, *Acta Histriae* 16 (2008) 137-154.

¹⁸ Š. Ljubić, Marijana Bolice Kotoranina Opis Sanžakata Skadarskoga od godine 1614, *Starine JAZU* 12 (1880) 164-205, 186-189. Novije izdanje izvješća, bez spominjanja Ljubićeve publikacije: R. Vitale d'Alberon, La relazione del sangiacato di Scutari, un devoto tributo letterario alla Serenissima da parte di un fedele suddito Cattarino, *Studi Veneziani* n. s. 46 (2003) 313-340, 334-336. Za rekonstrukciju rute vidjeti priloženu kartu. Identifikacija toponima koje navodi Marijan Bolica često je nesigurna, povremeno nemoguća, o tome vidjeti napise koji izvješće obrađuju s gledišta povijesti pošte: V. Sokol, Jedan suvremeni izvještaj o Crnogorcima u kurirskoj službi Venecije u 17. vijeku, *PTT Arhiv* 9 (1963) 5-37; L. De Zanche, *Tra Costantinopoli e Venezia*, 22-23.

minje tek letimice.¹⁹ Barke koje su polazile iz Prčanja pored Kotora plovile su duž dalmatinske obale, često kroz važnije gradove (Dubrovnik, Šibenik, Split, Zadar), prikupljajući i dopremajući u Mletke pisma mletačkih konzula i službenika. Korištene su dvije rute prema unutrašnjosti Balkana. Dulja i skuplja (*strada nuova*) nakon četverodnevne zaobilaznice vodila je uzduž hercegovačke granice preko Novog Pazara i Prištine do glavne carigradske ceste, dok je kraća i jeftinija (*strada vecchia*) vodila kroz Crnu Goru (Podgoricu i Plav). Ovaj put bio je naročito opasan zbog međusobnih sukoba gorskih plemena i oružanih napada na Osmanlije. Bolice su se početkom 17. stoljeća sklopile sporazum s poglavarima triju uključenih plemena, koji su nakon toga pratili i štitili pismoonoše u crnogorskim planinama. Pošijlke su se iz Kotora u Carigrad slale dvaput mjesečno: nakon dolaska mletačkih barki kuriri su isporučivali pisma u crnogorska sela u blizini Kotora, odakle su ih ka odredištu otpremale unajmljene pismoonoše, obično u paru. Kurire su u Crnoj Gori iz ruke u ruku preuzimali ovlaštene plemenski poglavari sve do Plava, nakon kojeg je put već bio manje opasan. Putovanje između dvije krajnje točke obično je trajalo mjesec dana, od toga 10-12 morskim, a 18-22 kopnenim putem.

Obitelj Bolica u službi Kongregacije za širenje vjere

Poslanstvo

Nakon osnutka Kongregacija za širenje vjere (1622) institucionalizacija misija dobila je novi poticaj, pa su uslijed toga i vrata koja su se otvarala prema Osmanskom carstvu dobila na vrijednosti. Najvažnijom posredničkom točkom postaje Dubrovnik, pored kojeg je Kotor predstavljao važnu bazu prema Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji, s kojima je tradicionalno održavao prisne veze. U Dubrovniku između Rima i Balkana prvo posreduje nadbiskup, a od 1662. dijecezanski svećenik Franjo Ricciardi.²⁰ Na temelju višegodišnjih iskustava u Kotoru se najprikladnijom osobom za tu dužnost pokazao rukovoditelj carigradske pošte Franjo Bolica.

Dužnost balkanskog povjerenika Kongregacije za širenje vjere tijekom 17. stoljeća obnašala su četiri člana obitelji, Franjo, Vicko, Nikola i Ivan, koji su istodobno u Kotoru obavljali koordinaciju mletačke pošte, zasluživši time od *Serenissime* vitešku titulu. O počecima službe nemamo točnih podata-

¹⁹ S. Yerasimos, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles)*. Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités, Conseil Suprême D'Atatürk pour Culture, Langue et Histoire. Publications de la Société Turque d'Histoire. Serie VII. - No. 117, Ankara, 1991, 38.

²⁰ Ricciardijevim aktivnostima na temelju bogate korespondencije (od preko 250 pisama) koja je sačuvana u arhivu Kongregacije za širenje vjere želim posvetiti posebnu studiju.

ka. Tajnik Kongregacije za širenje vjere Francesco Ingoli u jednom zapisu iz 1644. hvalio je aktivnosti Franje Bolice u korist misija, tvrdeći kako je odnose s najvišim rimskim misijskim tijelom uspostavio prije 17 godina.²¹ U skoro cjelovito očuvanom kongregacijskom arhivu njegovo se ime spominje 1636/1637. u vezi paštrovičke unije.²² Prvo Boličino pismo u registru kongregacije napisano je 25. jula 1637.: u njemu mu se kardinali zahvaljuju na pomoći pruženoj albanskoj franjevačkoj misiji, odnosno trogirskom arhitektonu Franji Leonardiju, koji se zalagao za uniju.²³ Ova dvojakost upućuje na to da je vjerojatno kroz skoro jedno desetljeće povremeno pomagao u radu balkanskih misionara, a njegovo je poslanje postalo službeno nakon djelovanja Franje Leonardija u Paštrovićima i osnutka sjevernoalbanske franjevačke misije. Nakon toga djelovao je kao balkanski povjerenik Kongregacije za širenje vjere (*responsale della Congregazione per l'Illyrico*) s poprilično složenim djelokrugom, koji je ponajviše obuhvaćao održavanje veza, zaštitu, te u određenom smislu nadzor nad misijama.²⁴

Franjo je preminuo u Kotoru 1653. godine,²⁵ a koordinaciju misija – kao i rukovođenje poštanskom službom – preuzeo je njegov brat Vicko. Sačuvan je jedino službeni dokument o njegovom imenovanju: 24. augusta 1654. umjesto brata Franje imenovan je za balkansku vezu kongregacije i prokuratora albanskih misija (*corresponsale della Sacra Congregazione de Propaganda Fide e procuratore delle missioni di Albania*), sa svim povlasticama i oslobođanjima koja uživaju službenici kongregacije.²⁶ Vicko je nastavio aktivnosti svoga brata: redovito je dostavljao izvješća o radu misija, prosljeđivao je pošiljke i štitiio misionare u teškim godinama Kandijskog rata.²⁷ Umro je 24. augusta 1662. nakon osam godina službe.²⁸

Njegov nećak Nikola, sin Antuna Bolice odmah nakon stričeve smrti javio se kongregaciji: preuzeo je zadaće misijskog povjerenika, čemu je do-

²¹ „Merita questa gratia il detto signor cavallier havendo servito la Sacra Congregatione 17 anni in circa per responsale per l'Illyrico sovvenendo del suo e diffendendo dette missioni, e per l'authorità che ha colli principali Turchi, ha liberato 3 missionari d'Albania tenuti 3 mesi in catena da Turchi con molti patimenti.” Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide” (dalje APF) Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (dalje SOCG) vol. 42, fol. 115v.

²² М. Јачов, *Стиси Конгрегације за пропаганду вере у Риму о Србима 1622-1644*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. II одељење XXVI, Београд, 1986, 253, 256, 310-311, 314, 316, 326-327.

²³ APF Lettere e Decreti della Sacra Congregazione (dalje Lettere) vol. 17, fol. 81v.

²⁴ Svojih usluga u više navrata prisjetio se i osobno, primjerice 1649. godine: APF SOCG vol. 265, fol. 28rv.

²⁵ L. Čoralić, *Kotorski plemići*, 155.

²⁶ APF Fondo di Vienna (dalje FV) vol. 4, fol. 215r.

²⁷ М. Јачов, *Le missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia (1645-1669)*, I-II, Studi e Testi 352-353, Città del Vaticano, 1992, I, 494, 585, 610, 617.

²⁸ APF SOCG vol. 302, fol. 315r.

prinijelo da ga je *Serenissima* poput strica imenovala nadzornikom pučanstva na osmanskoj granici (*soprintendente alle genti di questa giurisdizione fuori della città*). Nastavio je obavljati aktualne poslove: prosljeđivao je novac i pošiljke koje su ostale kod strica, predlagao je svećenike u misije.²⁹ Službeno imenovanje novog povjerenika je kasnilo, pa je naredne godine preko franjevačkog redovnika fra Marca da Lucca zatražio da ga kongregacija slično prethodnicima imenuje balkanskim povjerenikom.³⁰ To se, međutim, nije dogodilo. Uživao je potporu franjevaca i mletačkog nuncija, koji je tvrdio: ako je prikladan za rukovođenje mletačkom poštom i kongregacija mu može povjeriti zadaću asistiranja misijama.³¹ Međutim, paraški opat Andrija Zmajević, kojeg su u Rimu ponajviše slušali u vezi balkanskih poslova, imao je o njemu izrazito loše mišljenje: opisao ga je kao razvratnu osobu koja gleda samo svoje interese, a vjerske podređuje politici, prema kojoj se treba ophoditi oprezno, jer koristeći svoj ugled, ukoliko se okrene protiv njih, može uvelike naštetiti misijama. Opat je predložio da ga koriste koliko je potrebno, da mu se zahvale na uslugama, ali da ne dobije službeno imenovanje.³² Kongregacija je prema tome njegove usluge koristila bez imenovanja (i dodjele uobičajenih privilegija), na kojima mu se povremeno zahvaljivala darujući određene iznose.³³

Koordinacija crkvene unije i franjevačke misije

Dugoročno obiteljsko poslanje dobiveno od Rima Franjo Bolica zapravo je utemeljio prihvaćanjem dvije važne misijske zadaće, podrškom južnobalkanskom pokretu za crkvenu uniju i podrškom i zaštitom albanske reformirane franjevačke misije.³⁴ Hrvatski i srpski povjesničari detaljno su obradili povijest južnobalkanskih unijskih pokreta,³⁵ pa ću se ovdje osvr-

²⁹ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, II, 305-310; APF FV vol. 4, fol. 166r, 168r. Nikola Bolica već je i ranije stupao u vezu s balkanskim biskupima, godine 1652. nastupio je u cilju isplate naknade dračkom nadbiskupu. APF SOCG vol. 266, fol. 101r.

³⁰ APF FV vol. 4, fol. 214r, 216r, 242r. Nisam pronašao službeni dokument o imenovanju Franje Bolice, koji vjerojatno prema gore navedenom nije ni dobio, već je predstavnikom kongregacije postao kontinuirano.

³¹ APF Acta Sacrae Congregationis (dalje Acta) vol. 34, fol. 126r-127r.

³² APF FV vol. 4, fol. 200rv; APF Acta vol. 33, fol. 199rv. (16. decembra 1664)

³³ APF Acta vol. 34, fol. 126r-127r. (16. juna 1665)

³⁴ Na temelju dolje navedenih dokumenata i Radonić u svojoj klasičnoj monografiji često spominje aktivnost Franje Bolice: J. Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, САН Посебна издања CLV, Одељење друштвених наука, Нова серија 3, Београд, 1950, passim (*ad indices*).

³⁵ J. Šimrak, „Sveta Stolica i Franjevci prema pravoslavnoj crkvi u primorskim krajevima,” *Nova revija vjeri i nauci* 9 (1930) 22-38, 81-92, 407-421; C. Nežić, *De pravoslaviv Jugoslaviv saec. XVII. ad catholicam fidem reversis necnon eorum conceptu Romanae Ecclesiae*, Romae, 1940, 23-36; Vj. Dabović, *De relationibus catholicos inter et schismaticos*

nuti samo na najvažnije okolnosti. Srpsko stanovništvo pod jurisdikcijom barskog nadbiskupa i kotorskog biskupa te mletačkom vlašću kontinuirano je pristupalo Katoličkoj crkvi. Paštrovički kraj nalazio se na rubu interesne sfere središta pravoslavlja (Carigrada, Peći i Mletaka, kao stolice fladelfijskog arhiepiskopa). Uslijed perifernog položaja i nesigurnog crkvenopravnog statusa to se područje brzo našlo na meti rimskih unijskih nastojanja, koja su se dodatno osnažila nakon osnutka Kongregacije za širenje vjere. Međutim, Mletačka Republika kao pravi vlasnik ovog područja stvar crkvene unije smatrala je marginalnim pitanjem, a akciju su s manje-više opredijeljenosti podržali samo lokalni službenici. To vrlo zorno dokazuju stručna stajališta servitskog redovnika Fulgenzija Micanzija, konzultora *Serenissime*. Konzultor, suradnik i nasljednik Paola Sarpija i vjerni sljedbenik njegove proturimske duhovnosti protivio se nametanju unije, koju je smatrao teološki neutemeljenom i politički opasnom, a kao nasljednik Sarpijevih proturimskih ideja oštro je kritizirao takva nastojanja Svete Stolice: prema iskustvima iz prethodnih desetljeća ovi unijski i misijski planovi zbog premoći političkih i materijalnih motiva već od početka bili su osuđeni na neuspjeh.³⁶

Uniju paštrovičkih pravoslavnih sela 1636. godine ostvarili su kotorski biskup Vicko Buća i misionar Serafin Mizerčić, u prvom redu uz djelotvornu pomoć kotorskog generalnog providura Antonija Molina i Franje Bolice. Propaganda za širenje vjere još iste godine sa zadaćom skrbi o pridruženim selima i jačanja unije poslala je u Paštroviće trogirskog arhidekana i misionara Franju Leonardija.³⁷ Franjo Bolica od početka je podržavao Leonardijev rad, oslanjajući se prvenstveno na svoje opsežne balkanske veze i dobru suradnju s osmanskim vlastima.³⁸ Godine 1637. primirio je pobunu protiv pretjerano revnosnog Leonardija, koji se nakon toga sve više ravnao prema Boličinim uputama, umjesto kotorskog biskupa, koji je bio nezadovoljan njegovim radom.³⁹

in Ecclesia Catharensi saec. XVII. Dissertatio ad lauream consequendam in Facultate Theologica, Pontificium Atheneum Urbanum de Propaganda Fide, Romae, 1947, rukopis, Biblioteca della Pontificia Università Urbaniana, Dissertationes 54 C 42, 51-72, 184-204; J. Радонић, *Римска курија*, 112-151, 396-401; *Историја Црне Горе*, III/1, Титоград, 1975, 108-114 (Г. Станојевић).

³⁶ O. Diklić, «Quando in affari spirituali si interpongono interessi temporali.» La conversione degli ortodossi di Pastrovicchi nei consulti di Fulgenzio Micanzio, *Studi Veneziani* n. s. 55 (2008) 15-81. Bolica se i sam tužio na mletačko opiranje uniji: M. Јачов, *Списи Конгрегације*, 596-597.

³⁷ Historiografski pregled regionalne povijesti: L. Čoralić, Iz prošlosti Paštrovića, *Historijski zbornik* 49 (1996) 137-159. O Leonardiju i njegovim aktivnostima vidjeti: Ista, Prilog životopisu barskoga nadbiskupa Franje Leonardisa (1644.-1645.), *Croatica christiana periodica* 55 (2005) 79-95.

³⁸ M. Јачов, *Списи Конгрегације*, 253, 256.

³⁹ Isto, 314, 316, 326-327, 331.

Leonardi je razmišljao u širim dimenzijama od pastoralne skrbi za nekoliko tisuća seljana, postavivši si cilj crkvene unije s Crnom Gorom, te nastavno sa Srbijom. U Bolici je pronašao vjernog pristašu svojih planova.⁴⁰ Koterski kavaljer je u januaru 1638. pohodio bosanskog pašu, a u povratku se sastao s cetinjskim vladikom Mardarijem, kojeg je pozvao na uniju s Katoličkom crkvom. Boličini i Leonardijevi planovi izrodili su ideju crnogorske crkvene unije i osnutka crnogorske franjevačke misije.⁴¹ Naredne godine Mardarija su pozvali u Kotor, uspijevši ga uvjeriti u neophodnost unije. Osim što su time potvrđeni prinosi paštrovičke unije, misijski je rad proširen na Crnu Goru, koju su smatrali vratima Srbije i patrijarhije. Preko njega htjeli su postići sjedinjenje pečkog patrijarha Pajsija Janjevca s Katoličkom crkvom. Mardarije se 1639. htio uputiti u Rim, kako bi prihvatio katoličko vjerovanje, ali ga je zbog sve jačih osmanskih sumnji Bolica odgovorio od putovanja pa je 1640. umjesto sebe u Vječni grad poslao dva kaluđera, među njima i svog budućeg nasljednika Visariona.⁴² Mardarije je katoličko vjerovanje izrekao na mletačkom teritoriju u manastiru Podmaine, kamo se povukao nakon višemjesečnog turskog zatočeništva. U julu 1641. Bolica i Leonardi putuju na Cetinje, kako bi s Mardarijem i njihovim pomagačem kaluđerom Visarionom razjasnili detalje putovanja u Peć. Leonardi nakon neuspjelih pokušaja, pod zaštitom Bolice i dva pečka kaluđera na koncu 1642, odlazi patrijarhu, kojeg je mjesecima uvjeravao o potrebi unije, naravno, uglavnom bez uspjeha.⁴³

Pored unijatskih nastojanja, drugi glavni smjer južnobalkanskih misija predstavljala je podrška albanskoj misiji talijanskih reformiranih franjevacca, u čijoj je organizaciji, zaštiti i održavanju Bolica također igrao ključnu ulogu.⁴⁴ Prisutnost franjevacca u Albaniji datira od sredine 13. stoljeća, gdje su sinovi svetog Franje ostali jedini nakon osmanskog osvajanja, dok su redovnici drugih samostana (poglavito benediktinci i dominikanci) pobjegli iz zemlje. Kustodija je u rang provincije uzdignuta 1592. s pet samostana, ali ni to nije pomoglo u teškoćama: franjevci su bili izloženi brojnim progonima od strane Turaka, a redovnici koji su studirali u Italiji rijetko su se vraćali u svoj zavičaj. Dušobrižničkim radom bavili su se prvenstveno u lješkoj i dračkoj dijecezi, no nisu dobili misijske ovlasti.⁴⁵

⁴⁰ Bolica je o stanju unije kongregaciju izvijestio u brojnim pismima, pretežni dio pisama objavio je Jačov u citiranoj publikaciji. Usp. još: APF SOCG vol. 42, fol. 108r, vol. 172, fol. 33rv.

⁴¹ M. Јачов, *Стиси Конгрегације*, 340-341, 343, 347-352.

⁴² Isto, 380-382, 412-413.

⁴³ C. Nežić, *De pravoslaviv Jugoslaviv*, 10-14; J. Радонић, *Римска курија*, 128-151; *Историја Црне Горе*, III/1, 110-112.

⁴⁴ Najnoviji pregled povijesti albanskih misija: A. Spagnoletti, *Il mare amaro. Uomini e istituzioni della Chiesa tra Puglia e Albania (XV-XVII secc.)*, in *Papato e politica internazionale*, 373-403.

⁴⁵ B. Pandžić, *Historia Missionum Ordinis Fratrum Minorum*, IV, *Regiones Proximi Orientis*

Franjevački misionari koji su surađivali s Kongregacijom za širenje vjere dolazili su iz inozemstva, iz Italije. Sapski biskup Giorgio Bianchi 1632. se u Rimu sastao s reformiranim franjevačkim misionarom Bonaventurinom Palazzolom, koji je ranije djelovao u luzernskoj dolini, uvjerivši ga da svoj misionarski rad nastavi u Albaniji. Na Bianchijev zahtjev kongregacija je 1634. osnovala albansku reformiranu franjevačku misiju, a prvi misionari, Palazzolo i Cherubino da Vallebona početkom oktobra stigli su u Dubrovnik, odakle su u decembru produžili u Albaniju. Naredne godine kongregacija je Palazzola imenovala prefektom misije. Misionari su isprva djelovali kao putujući propovjednici, pri čemu su narod podučavali pomoću prevoditelja; do kraja desetljeća u području sjeverne Albanije već su imali sedam redovničkih kuća.⁴⁶ Stvaranje pravnih i financijskih podloga misije nedvojbeno je bila zasluga Franje Bolice. Zahvaljujući dobrim odnosima s osmanskim vlastima pribavio je posebnu pismenu naredbu bosanskog paše, koja je misionarima jamčila nedodirljivost.⁴⁷ Razmijenio je brojne dopise s kongregacijom kako bi za franjevce izborio odgovarajuću financijsku potporu, pri čemu im je po potrebi na svoj trošak dobavljaao hranu, odjeću i ostalu opremu.⁴⁸ Iz dopisa skadarskih vojnih vlasti upućenih Bolici doznajemo kako je svoje političke i trgovinske veze često koristio kako bi kod albanskih osmanskih visokih časnika isposlovaao zaštitu franjevaca.⁴⁹ Rečena pisma dokazuju kako redovite odnose sa skadarskim kapetanima, sandžakbegovima, agama i janičarima nije održavao samo zbog poštanske usluge, već je nastupao i kao posrednik u mletačkim trgovačkim poslovima osmanskih visokih časnika.⁵⁰

Albanska je misija unatoč tomu vrijedila za jednu od najopasnijih na Balkanu, više je franjevaca pretrpjelo mučeništvo: godine 1644. dva fratra ubili su razbojnici, dok su u narednim godinama bure Kandijskog rata pomele dotadašnje misionarske prinose. Zbog protuturskih akcija albanskih katolika, posebice biskupa, Turci su u veljači 1648. nabili na kolac dva misionara i njihovog pomagača, svjetovnog svećenika Giorgia Jubanija, dok su ostali, osim jednog fratra uz Bolicinu pomoć pobjegli u Kotor, nakon čega

et Paeninsulae Balcanicae, Romae, 1974, 91-95.

⁴⁶ Prikaz povijesti misije: H. Matrod, *Les Franciscains en Albanie au XVIIe siècle*, *Études Franciscaines* 36 (1924) 5-28; F. Granata, *L'Albania e le missioni italiane nella prima metà del secolo XVII in base a documenti inediti*, *Rivista d'Albania* 3 (1942) 226-248; B. Pandžić, *Historia Missionum*, 98-101.

⁴⁷ APF SOCG vol. 263, fol. 82r-84r. (Sažetak Francesca Ingolija o povijesti misije).

⁴⁸ APF SOCG vol. 60, fol. 468r, 469r, 483rv, 484r, 485r.

⁴⁹ Tako je postupio i 1641. u interesu fra Cherubina da Trevija, koji je djelovao u klimentskoj misiji: APF SOCG vol. 164, fol. 171r. Osim osmanskih vlasti redovito je pisao i poglavarima plemena Kuča i Klimenta, od kojih je tražio da zaštite franjevce od Turaka. APF FV vol. 4, fol. 206rv.

⁵⁰ M. Јачов, *Спису Конгрегације*, 310-311, 474-475, 535-536; APF SOCG vol. 164, fol. 205r, 206r.

su im Turci srušili kuće.⁵¹ Međutim, nedugo zatim su se vratili, ponovno sagradivši stare nastambe i osnovavši nove redovničke kuće u planinama sjeverne Albanije.⁵² Godine 1675. u Albaniji je djelovalo 11 misionara na 4 postaje (Klimenti, Gruda, Gasci, Pedana). U Kotoru su održavali vlastiti hospicij, koji je misionarima u proputovanju nudio smještaj, a bolesnicima omogućavao odmor; poglavar hospicija podržavao je rad misije.⁵³ Nakon Franjine smrti njegova su dva nasljednika također neprekidno podržavala rad albanske franjevačke misije. Vicko Bolica je rezultatima misije posvetio više pisama, kritizirajući istodobno talijanske fratre zbog slabšašne revnosti. Poput svoga brata pomagao im je pri putovanjima u Albaniju, oslobodio jednog zarobljenog redovnika i omogućio misionarima održavanje veza s Rimom.⁵⁴ Nikola Bolica zauzeo se za franjevce napisavši preporuku lješkom osmanskom zapovjedniku, Sinan begu, koji ih je stoga uzeo u zaštitu omogućivši obnovu misijske nastambe u Pedani i osnutak postaje u Pulatu.⁵⁵ Godine 1663. je na vlastiti trošak oslobodio misionara Franja da Pedaccoli iz turskog zarobljeništva.⁵⁶ Od raznovrsnih usluga Franje Bolice Kongregacija za širenje vjere ponajviše je cijenila podršku albanskoj franjevačkoj misiji: počev od 1637. svake je godine dobivao pismo zahvale kojim su kardinali izražavali zahvalnost na podršci koju je pružio toj važnoj stvari.⁵⁷

Dostava pošiljki

Najtipičnija funkcija misijskih posrednika bila je dostava raznovrsnih pošiljki iz misijskih područja, u slučaju Kotora iz Crne Gore i Albanije u rimsko središte. Stalna tema posredničke korespodencije je dostava pisama iz Rima na Balkan i obrnuto – ta zadaća je, naravno, proizlazila iz poštanske funkcije.⁵⁸ Propitivanjem opsega balkanskih pošiljatelja i primatelja možemo odrediti djelokrug rada kotorskih misijskih povjerenika. Najbliži misio-

⁵¹ B. Pandžić, De Donato Jelić, O.F.M. Missionario Apostolico, *Archivum Franciscanum Historicum* 56 (1963) 369-389, 373-374; M. Jačov, Le guerre Veneto-Turche del XVII. secolo in Dalmazia, *Atti e memorie della Società Dalmata di Storia Patria*, 20 (1991) 69-71. Na smaknuće franjevaca i privremeno zatvaranje misija osvrće se i Bolica: APF SOCG vol. 126, fol. 50r, vol. 265, fol. 28rv.

⁵² Na temelju obavijesti koju je Bolica poslao u Rim misijski prefekt Giacinto da Sospello 1651. šest fratara vratio je u Albaniju i dvojicu u Lušticu, dok su dvojica ostala u Kotoru. APF SOCG vol. 265, fol. 305rv.

⁵³ O radu hospicija izvješćuje i Bolica 1649. godine: APF SOCG vol. 299, fol. 47r.

⁵⁴ APF SOCG vol. 302, fol. 170r, 218r, 254rv, 256r.

⁵⁵ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, II, 564-565.

⁵⁶ APF FV vol. 4, fol. 206r; APF Lettere vol. 39, fol. 136r.

⁵⁷ APF Lettere vol. 17, fol. 81v, 103v, vol. 18, fol. 18rv, vol. 19, fol. 135rv, vol. 20, fol. 39v, 127rv, vol. 21, fol. 22r. Isto tako i Vicku Bolici: APF Lettere vol. 39, fol. 136r.

⁵⁸ Povjerenici skoro u svim dopisima spominju poštu, pa se na vrela niže pozivam samo radi primjera.

nari koji su se obraćali obitelji Bolica djelovali su na južnoj obali (u području Grblja, Luštice, Paštrovića, Budve i okolice Bara),⁵⁹ no povremeno je preko Kotora putovala čak i dalmatinska (npr. trogirski) pošta.⁶⁰ Najčešći klijenti bili su albanski reformirani franjevci i albanski biskupi: njihova se korespondencija skoro u cjelosti odvijala preko Kotora.⁶¹ Jednako tako Bolica je posredovao i između crnogorskih pravoslavnih monaha i katoličkih misionara, odnosno Rima.⁶²

Pisma su u unutrašnjost Balkana stizala posredstvom kurira koji su nosili carigradsku poštu ili povremenih poslanika, a djelomice su ih dostavljali i sami misionari. Dubrovački povjerenik kongregacije Franjo Ricciardi u jednom pismu iz 1673. opisuje put pisama iz Albanije u Dubrovnik. Pošiljke su se prikupljale u Skadru, gdje su povjerene peraškim trgovcima. Trgovci su u Budvi nakon četrdesetodnevne karantene paket predali barskom nadbiskupu, koji ga je prosljeđio u Kotor Franji Bolici. Odavde je poslan u Perast, da bi bio dostavljen u Ricciardiju u Dubrovnik.⁶³ Prema Italiji su se nudile dvije rute. Najčešće je korištena mletačka poštanska ruta: pisma su se iz Prčanja u Mletke otpremala barkama, odakle ih je nuncij prosljeđivao u Rim.⁶⁴ Mletački nuncij imao je relativno manju važnost u organizaciji balkanskih misija,⁶⁵ ali je upravo zbog strateške uloge Kotora bio važna spona prema nekadašnjem području Mletačke Albanije.⁶⁶ Utjecao je na izbor misijskih biskupa i organizaciju apostolskih vizitacija, nudio smještaj putujućim misionarima, pribavljao informacije s misijskih područja i prosljeđivao pisma, potrepštine i bogoštovne predmete u smjeru Balkana.⁶⁷ Drugu rutu predstavljala je os Dubrovnik-Ancona: mletačka ruta bila je odveć zaobilazna pa su kotorski povjerenici često izričito zahtijevali da se rimske pošiljke upute kraćom i upravo stoga sigurnijom rutom prema Anconi.⁶⁸ U Dubrovniku su se dostavom pisama bavili klerici, biskupski vikari i već spomenuti Ricciardi, dok je Anconi poštanski promet obavljao Ivan Sturani, trgovac dubrovačkih korijena i tamošnji povjerenik Kongregacija za širenje vjere.⁶⁹

⁵⁹ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 26-27; APF SOCG vol. 126, fol. 44r, 46r, vol. 164, fol. 204r.

⁶⁰ APF SOCG vol. 172, fol. 26r.

⁶¹ APF SOCG vol. 60, fol. 470r, 471r, vol. 126, fol. 48r, vol. 164, fol. 161r-221v. passim, vol. 265, fol. 209r, vol. 266, fol. 76r; APF Lettere vol. 39, fol. 60v, 61v-62v, 136r.

⁶² C. Nežić, *De pravoslaviv Jugoslaviv*, 71, 92.

⁶³ APF SC Albania vol. 2, fol. 53r.

⁶⁴ Obuhvaćanje pošte nuncijature povećalo je sigurnost dostave pošiljke: APF FV vol. 4, fol. 40r.

⁶⁵ A. Molnár, *Le Saint-Siège*, 333.

⁶⁶ Kontaktna osoba nuncija u smjeru Balkana uvijek je bio kotorski povjerenik. APF SOCG vol. 303, fol. 72r, 168r, 170r.

⁶⁷ Vidjeti primjere između 1659. i 1663.: APF SOCG vol. 303, fol. 23r, 25r, 29r, 32r, 34r, 36rv, 40r, 44r, 54rv, 58r, 60r, 66rv, 72r, 74r, 83r, 87r, 95r, 99r-100v, 105r, 114r, 168r, 170r, 172r, 213r, 237r, 240r.

⁶⁸ APF SOCG vol. 352, fol. 104r; APF FV vol. 4, fol. 206rv.

⁶⁹ M. Jačov, *Стиси Конгрегације*, 450; APF SOCG vol. 176, fol. 393r.

Misionarstvom se u Albaniji, posebice grčkom katoličkom misijom u Himari, osim mletačkih i ankonskih povjerenika bavio i biskup biskupije Lecce Luigi Pappacoda. Apulijski natpastir je u području misija raspola-gao sličnim širokim ovlastima kao i mletački nuncij ili dubrovački nadbi-skup: osim dostave pošiljki isplaćivao je naknade misionarima, pomagao pri izboru i upućivanju misionara i vizitatora, izvještavao Rim o položaju misija i iznosio preporuke u vezi nastavka aktivnosti.⁷⁰

Povjerenici su pored pisama misionarima i biskupima najčešće do-stavljali novac. Naknade je preuzimao prokurator Kongregacije za širenje vjere za balkanske misionare Giovanni Domenico Verusio, koji je izdane po-tvrde preko Mletaka ili Ancone i Dubrovnika prosljeđivao u Kotor. Kotorski su povjerenici na temelju mjenica na licu mjesta isplatili misionare iz novca koji je kod njih deponirala kongregacija, ili su im dostavili potreban iznos u njihovu balkansku misiju; nakon toga račune o isplati slali su u Rim.⁷¹ Vicko Bolica 1659. dostavio je Kongregaciji za širenje vjere izvadak računa o isplata albanskim franjevcima između 1650. i 1658,⁷² koji sadrži infor-macije o vrstama doznaka. Većina računa odnosi se na opskrbu misionara, no novac je misijama doznačivan i prema drugim naslovima, za oslobađanje zatočenika, plaćanje naknada za rad kapetanima i naoružanim čuvarima koji su pratili misionare te nosačima koji su nosili prtljagu, plaćanje troškova vodenog prijevoza i nabavu turske odjeće za misionare.⁷³

Informacije, prijedlozi i preporuke o misijama

Pored prosljeđivanja ljudi i stvari, najvažnija zadaća povjerenika bila je informiranje o misijama. Taj posao obavljao se jednim dijelom kontinu-irano, a drugim dijelom, u konkretnim slučajevima, na nalog kongregacije. Bolice su skoro u svim pismima izvještavale o radu misija, dolasku misio-nara, produžetku putovanja, prinosima i neuspjesima, opasnostima koje su prijetile misijama, a često i o njihovom ukidanju. Nesumnjivo u regiji nitko nije posjedovao opsežnije informacije o albanskim i crnogorskim misijama od njihovog stvarnog „oca”, Franje Bolice. Zahvaljujući tomu u Rim nije dostavljao samo informacije o pojedinačnim slučajevima, već je pothvate kojima se upravljalo iz Kotora 1649. predstavio u opsežnom izvješću.⁷⁴ U

⁷⁰ Dodatni primjeri između 1659. i 1664: APF SOCG vol. 299, fol. 68rv, 70rv, 189r, 202rv, 211r, 235r-236r, 245r, 302r, 303r-304v, 332r, 384r, 408rv, 410r, vol. 303, fol. 93rv.

⁷¹ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 53-54, 62, 68; APF SOCG vol. 164, fol. 168r; APF FV vol. 4, fol. 42r, 166r, 168r.

⁷² APF SOCG vol. 299, fol. 15r. Isto tako neposredno nakon Franjine smrti 1654. dostavio je u Rim njegovu knjigu s obračunima, tada je u misijskoj blagajni bilo 210 *reali*. M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 475.

⁷³ APF SOCG vol. 299, fol. 16v-18r, 19r.

⁷⁴ Njegovo opsežno izvješće o albanskim misijama: M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, vol. I, 266-270.

tom dopisu iznesene su smjernice njegove vizije o mogućnostima širenja vjere na jugu Balkana. Najvrjednijim je smatrao rad albanske misije reformiranih franjevacu, upravo stoga izrazio je žalost zbog (privremenog) ukidanja misije. Jednako važnim ocijenio je i napore za postizanje crkvene unije, ali je jasno prepoznao i ograničenja: svećenici koje je upućivala kongregacija uspješno su djelovali u gradu i na okolnom mletačkom teritoriju, ali u ratnim uvjetima nisu uspjeli prodrijeti u Osmansko carstvo. Usto je misionarske ovlasti kotorskih gradskih svećenika smatrao potpuno besmislenima, naime, zbog obvezne rezidentnosti uslijed vikarskih, kanoničkih i župnih beneficija načelno nisu mogli ići u misije, što doista nisu ni činili, već su mandat dobiven od Kongregacije smatrali dodatnom zaradom. Misijsko područje opisuje na temelju osobnih iskustava, u geografskoj raščlambi, pridodajući ručno izrađene skice, nakon čega je jednom dubrovačkom kartografu dao izraditi kartu južnobalkanskih misija.⁷⁵

Zaštita i administracija, odnosno neprekidno bavljenje unutarnjim životom, hijerarhijom i disciplinskim odnosima misija, informiranje vrhovnog misijskog tijela te povremeno sudjelovanje u provedbi odluka uvelike je povećalo važnost povjerenika u životu misija. Kongregacija za širenje vjere s misijskih područja koja su bila udaljena od rimskog središta često je primala nerealna, potpuno proturječna izvješća, za koja je tražila potvrdu pouzdanih povjerenika koji su dobro poznavali teren pa su uslijed toga mogli značajno utjecati i na kadrovske odluke. Često su o njima ovisili produžeci mandata ili opozivi misionara, odnosno imenovanja ili premještanja misijskih biskupa.

Franjo Bolica je zbog svog ugleda kod balkanskih čimbenika vlasti (plemenskih poglavara i osmanskih čelnika) u određenom smislu izrastao u rukovoditelja i koordinatora misija s kotorskim središtem. Nastojao je ublažiti rivalstvo albanskih mjesnih klerika i talijanskih franjevacu, a nastupao je i kao mirotvorac u razmiricama albanskih biskupa.⁷⁶ Razlogom sukoba s jedne strane smatrao je neograničeno povećanje broja biskupa i misionara, vjerovao je kako bi manje svećenika moglo djelovati učinkovitije i mirnije.⁷⁷

⁷⁵ „Provo il godimento ben grande dall'intendere le sodisfattioni di Vostra Eminenza per la pianta cosmografica d'Albania che di già le trasmisi, circa li quali paesi da lungo tempo con l'occasione di praticar io et trattenermi in quelle parti per pubbliche occorrenze ho molto scritto nell'oculata osservazione del più curioso et essenziale, ma per le mie longhe infirmità mai ho potuto ridurre a perfettione l'opera da confusi abbozzi, che riescono difficili anco a mia memoria.” APF SOCG vol. 265, fol. 192rv. Nažalost, u arhivu Kongregacije za širenje vjere nisam pronašao niti skicu, niti kartu nacrtanu u Dubrovniku. Osim citiranog pisma vidjeti: APF SOCG vol. 265, fol. 69r, 70r, 150r.

⁷⁶ APF SOCG vol. 164, fol. 161rv, 217r. Nikola Bolica 1677. riješio je spor oko obračuna između Ivana Pasqualija i Dominika Bubića: M. Jačov, *Le missioni cattoliche nei Balcani tra le due guerre: Candia (1645-1669) Vienna e Morea (1683-1699)*, Studi e Testi 386, Città del Vaticano, 1998, 410.

⁷⁷ APF SOCG vol. 164, fol. 187r-188r, vol. 172, fol. 19r.

Nekoliko misionara djelovalo je u cijelosti pod njegovom upravom: pored spomenutog Leonardija, glavnim mentorom i predstojnikom smatrali su ga i njegovi nasljednici, kaluđeri Pavlin Demski i Josif Bečić, koji su se zalagali za crkvenu uniju.⁷⁸ Godine 1651. kongregacija ga je pozvala da novog albanskog misijskog prefekta Antonia da Sospella upozori na zadaću i pošalje u njegovo sjedište.⁷⁹ Franjo Bolica izuzetno je cijenio rad dračkog nadbiskupa Marca Scure, koji je objedinio albanska plemena na početku Kandijskog rata, a nakon neuspjeha mletačke ofanzive na Boličin poticaj ostao je u mjestu, povukavši se s albanskim borcima u planine, pa je kongregaciji predložio da ga za zasluge osim uobičajene naknade nagradi izvanrednim iznosom.⁸⁰ Karijera južnobalkanskih misionara uvelike je ovisila o njihovom odnosu s Bolicom, preporuke povjernika u Rimu su uvijek donosile poene: Franjo Bolica je 1641. jednom dominikancu omogućio školovanje u Italiji,⁸¹ dok je Vicko Bolica 1661. uspješno preporučio kongregaciji jednog trebinjskog igumana.⁸²

Vrhovno misijsko tijelo često je tražilo savjet Franje Bolice prilikom popunjavanja biskupskih stolica regije. Najveći uspjeh postigao je imenovanjem svog bliskog suradnika, Franje Leonardija. Bolica je već od početka smatrao kako bi njegov prijatelj s biskupskom ili nadbiskupskom titulom mogao puno učinkovitije raditi za uspjeh crkvene unije, pa je u brojnim pismima tražio Leonardijevo unapređenje. Uvelike zahvaljujući njegovom zauzimanju, Kongregacija za širenje vjere 1644. godine barskog nadbiskupa Giorgia Bianchija premjestila je u sapsku biskupiju, te na njegovo mjesto postavila Leonardija za nadbiskupa. Međutim, u toj dužnosti nije uspio puno učiniti, budući da je umro naredne godine.⁸³ Barska nadbiskupija i albanske biskupije ostale su i nakon toga stalno u Boličinom vidokrugu, premda rimski dužnosnici nisu uvijek prihvaćali njegove prijedloge. Nakon Leonardijeve smrti, prvenstveno zbog poznavanja terena, za njegovog nasljednika u nadbiskupiji predložio je fra Gregorija Romana, koji je djelovao u Albaniji⁸⁴ – ovaj put bezuspješno, papa je, naime, imenovao dalmatinskog dominikanca Giuseppea Mariju Buonaldija. Međutim, taj redovnik, koji nije poznao mjesne običaje i jezik, pokazao se kao loš izbor, o čijem je neuspjehu Bolica neprekidno izvještavao kongregaciju: vjernici su mrzili dalmatinskog natpa-

⁷⁸ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 309, 315, 318-319, 322.

⁷⁹ APF Lettere vol. 28, fol. 5rv.

⁸⁰ APF SOCG vol. 265, fol. 173r.

⁸¹ APF SOCG vol. 164, fol. 182r.

⁸² M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, II, 213.

⁸³ C. Nežić, *De pravoslaviv Jugoslaviv*, 13-14; L. Čoralić, Prilog životopisu barskoga nadbiskupa, 84; APF SOCG vol. 42, fol. 96r, 109rv.

⁸⁴ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 36-37; APF SOCG vol. 172, fol. 9rv. Njega je predložio i za sapsku i skadarsku biskupsku stolicu: APF SOCG vol. 176, fol. 369rv, vol. 172, fol. 11rv, 16r.

stira koji se na nepoznatom terenu kretao kao stranac, pa je stoga na koncu morao napustiti svoju dijecezu: umro je u Budvi 1652. godine. Franjo Bolica smatrao je kako bi u nadbiskupskoj dužnosti najučinkovitiji bio svećenik albanskog podrijetla s uglednim rođacima.⁸⁵ Vicko Bolica je za istu dužnost predložio fra Inocentija iz Paštrovića, ranijeg albanskog misionara, kojeg su u zavičaju i Baru mnogi priželjkivali za natpastira.⁸⁶ Osim njih Franjo Bolica je za prebendare predlagao više svojih štićenika: Andreu Bogdanija i Giorgija Vladagnija za ohridskog nadbiskupa,⁸⁷ Jurja Uskovića za sapskog biskupa⁸⁸ i Ivana Battutu za budvanskog vikara.⁸⁹

Franjo Bolica od svojih je rođaka utirao put dvaju svećenika, Marina i Luke Bolice. Don Marin Bolica bio jedan od značajnih likova kotorske barokne kulture, čak i ako se njegova karijera umjesto rodnog grada tjesnije vezuje uz Italiju. Rodio se 1603. u Kotoru, školovao u Padovi, posvećen je za svećenika i postao tajnikom mletačkog nuncija Giovannija Battiste Agucchija. Nakon nuncijeve smrti u pratnji kardinala Federica Cornara boravi u Rimu, u tom razdoblju uz njegovo se ime vezuje više književnih djela. Od 1634. predaje retoriku u modenskom plemićkom kolegiju, a kao nagradu za izvrsne sposobnosti princ mu je povjerio odgoj svog prvorođenca, kasnijeg Alfonsa IV.⁹⁰ Nakon dugih godina provedenih u Italiji, zbog očeve bolesti u ljeto 1640. vraća se u Kotor. U društvu Franjinog brata odlazi na izlet na Skadarsko jezero, odakle se vraća kroz Crnu Goru. Usput se sastao s cetinjskim vladikom Mardarijem, s kojim je polemizirao o potrebi unije. Pravoslavni su ga svećenici toliko zavoljeli da je Franjo smatrao kako bi među njima mogao djelovati vrlo uspješno, ali zbog posla u Modeni nije mogao ostati. Misij-ski povjerenik predložio ga je za rješavanje sve težih nesuglasica albanskih biskupa, te za osnivača crnogorske misije reformiranih franjevac.⁹¹ I sam vladika predložio je Kongregaciji za širenje vjere da na Cetinje pošalje don Marina, što je pored njegove obrazovanosti i vrlina obrazložio ponajviše Franjinim ugledom.⁹² Franjo je svog rođaka 1642. predložio za biskupsku sto-

⁸⁵ APF SOCG vol. 265, fol. 106rv, 211r, vol. 266, fol. 136r.

⁸⁶ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 475.

⁸⁷ APF SOCG vol. 265, fol. 69r, 124r.

⁸⁸ APF SOCG vol. 176, fol. 374r, 388r.

⁸⁹ APF SOCG vol. 172, fol. 10rv.

⁹⁰ Biografiju vidjeti: G. Benzoni, Bolica, Marino, *Dizionario Biografico degli Italiani*, XI, Roma, 1969, 283-284.

⁹¹ APF SOCG vol. 164, fol. 195r, 197rv.

⁹² „... cum nempe sit sacerdos studiosae et praestantis eruditionis, puto ipsum utilissimum ad ministerium Dei esse, eo magis, quod familia et genus ipsius potens est, praesertim eques Franciscus Bolica, cuius fama et auctoritate similis non invenitur in omnibus hisce provinciis, et qui paecipua fervet charitate erga Deum et utilitatem horum fidelium.” C. Nežić, *De pravoslavlis Jugoslavlis*, 82. Izvorno pismo na srpskom jeziku pisano ćirilničnim pismom: E. Fermendžin, Izprave god. 1579-1671 tičuće se Crne gore i stare Srbije, *Starine JAZU* 25 (1892) 164-200, 167-168.

licu upražnjene korčulanske i hvarske dijeceze, ali se njegovi planovi zbog političke situacije nisu mogli ostvariti, a Marin je preminuo 1643. godine.⁹³

Njegov drugi rođak Luka Bolica bio je kanonik katedrale. Na prekretnici 1645/1646. podržao je i njegov misionarski zahtjev,⁹⁴ ali se kratko nakon toga okrenuo protiv njega, vjerojatno iz razloga što ga je Luka optužio da zadržava njegove misionarske ovlasti. Otada ga je neprestano korio pred kongregacijom: misijski rad prihvatio je jedino za naknadu, bio je više trgovac nego misionar.⁹⁵ Istodobno, njegov odnos s Ivanom Pasqualijem bio je prilično hektičan: godine 1641. zbog njegovih posrtanja nje ga predložio za rad u misiji, uostalom niti njegova dužnost kapelana vojne bolnice nije mu omogućavala misionarski rad.⁹⁶ Međutim, 1646/1647. podržao ga je protiv nećaka pokojnog Paola Bianchija kao kandidata za sapsku, a potom skadarsku biskupsku titulu.⁹⁷ Kasnije se njihov odnos pogoršao: godine 1650. Pasquali je zatražio od kongregacije da njegova pisma iz Rima ne dostavljaju preko Bolice, već naslovljena na Luku Sturanija u Anconu, jer kotorski povjerenik pripada klanu koji je neprijateljski nastrojen prema njegovoj obitelji.⁹⁸ Protivnik Franje Bolice bio je i Vincenzo Gioanelli, koji je podržavao uniju kaluđera Visariona, rivala i budućeg nasljednika vladike Mardarija, dok je Bolica cijelo vrijeme istrajao uz Mardarija, koga je pak Gioanelli smatrao šizmatikom. Gioanelli je također htio zaobići Boličine usluge, vezu s Rimom želio je održavati neposredno preko dubrovačkog nadbiskupa.⁹⁹ Godine 1652. i raniji Boličin štićenik Pavlin Demski je smatrao da se nekadašnji patron okrenuo protiv njega, zanemarivši zbog neprijateljskih optužbi njegovu misiju, što ga je onemogućilo u odlasku u Srbiju.¹⁰⁰ Osim misionara određeni nadzor provodio je i nad svećenstvom gradskih samostana: u više navrata zahtijevao je od kongregacije uklanjanje gvardijana franjevac konventualaca fra Desiderija Speranze.¹⁰¹

Franjini nasljednici Vicko i Nikola puno su se manje uplitali u oblikovanje balkanske hijerarhije i organizaciju misija. Nikola se – Franjinim stopama – ponajviše borio protiv misijskih ovlasti kotorskih kanonika. Kotor-

⁹³ APF SOCG vol. 42, fol. 100r, 101r, 107r, vol. 60, fol. 472r, 473r.

⁹⁴ APF SOCG vol. 172, fol. 32rv.

⁹⁵ APF SOCG vol. 172, fol. 4rv, 20rv.

⁹⁶ APF SOCG vol. 164, fol. 184r.

⁹⁷ APF SOCG vol. 172, fol. 3r, vol. 176, fol. 370r, 371r, 372r, 387r. Međutim, tada već Pasquali uopće nije imao šansu, zbog lošeg glasa kongregacija ga je uklonila iz misija, pa nije moglo biti riječi o biskupskoj kandidaturi. Isto, fol. 382v.

⁹⁸ "... per esser di fation contraria in questa città contro la casa mia." M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 331.

⁹⁹ Isto, 368-370. Gioanelli je na koncu 1656. postao pulatenski biskup, ali se nije zauzeo za svoju rezidenciju pa je dvadeset godina proveo zatočen u Rimu, u Andeoskoj tvrđavi. A. Sbutega, *Storia del Montenegro*, 165.

¹⁰⁰ M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 390-391.

¹⁰¹ APF SOCG vol. 172, fol. 12r, vol. 176, fol. 370v.

ski biskup Ivan Antun Zborovac je među Srbe koji su pristizali u biskupiju uslijed Kandijskog rata u misiju poslao svoja dva kanonika, ranije spomenutog Luku Bolicu i Ivana Pasqualija.¹⁰² Nikola Bolica je smatrao kako su kanonici katedrale isključivo bacili oko na misionarske naknade, a misijsko područje posjećivali su jedino u mašti.¹⁰³ Umjesto njih u misiju među luštičke i krtolske pravoslavce u oktobru 1662. predložio je dubrovačkog svećenika Mihu Bratoševića koji je izvrsno poznavao jezik, zatraživši mu od kongregacije godišnju naknadu od 25 scuda.¹⁰⁴ Andrija Zmajević je pak smatrao da je Bolica Bratoševića podržavao jedino zbog svojih osobnih interesa, držeći ga u svojoj kući i povjerivši mu pisanje pisama na srpskom jeziku, a sada svog dragomana želi platiti naknadom kongregacije.¹⁰⁵

Korist za povjerenike

Na koncu se s pravom postavlja pitanje: koja je bila korist povjerenika od svega toga? Zašto su prihvatili poslanje uglavnom bez naknade, s obiljem posla, puno tereta i odgovornosti? Neosporno je ta dužnost, slično kardinalskoj službi ili službi pri Svetoj stolici donosila značajne veze.¹⁰⁶ Dakle, dužnost balkanskog povjerenika Kongregacije za širenje vjere isplatila se već i zbog povećanja političkog i društvenog ugleda: osim mletačkog i balkanskog, sustav veza proširen je i vrlo važnim rimskim elementom, što je uvelike osnažilo domaći ugled Bolica. Nije slučajno što su sva trojica čvrsto istrajala u poslanju, a uz vjerne usluge naklonost svojih nalogodavaca, poglavito kardinala i prefekta Antonija Barberinija nastojali su zadobiti i poklonima, prvenstveno kvalitetnim kavijarom iz Skadarskog jezera (*bottarga*).¹⁰⁷ Kardinal im je za ljubaznost uzvratio poklanjanjem medalja i slika.¹⁰⁸

Svoj povlašteni položaj Franjo Bolica nije nastojao iskoristiti samo u interesu misija, već je pokušao ostvariti i osobnu korist. Godine 1647. zatražio je oslobađanje kotorskih patricija od zabrane sklapanja braka među rođacima, što se odnosilo i na njegovu kćer. Prema gradskoj uredbi patriciji su brakove mogli sklapati samo međusobno, ali je od prihvaćanja zakona (1412.) od tadašnjih četrdeset patricijskih obitelji ostalo samo dvanaest.¹⁰⁹ Svog nezakonitog sina htio je smjestiti u Collegio Urbanu, kolegiju Kongregacije za širenje vjere, ali nije dostigao dobnu granicu pa je primljen tek u jedan konvikt, no troškove je u znak zahvale za dotadašnje usluge snosila

¹⁰² M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 608-609.

¹⁰³ APF FV vol. 4, fol. 164rv.

¹⁰⁴ APF FV vol. 4, fol. 181r-183v, 206v; M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, II, 305, 307-309.

¹⁰⁵ APF FV vol. 4, fol. 200r.

¹⁰⁶ O mreži familijara provincijskih inkvizicijskih sudova vidjeti: A. Prosperi, *Tribunali della coscienza. Inquisitori, confessori, missionari*, Torino, 1996, 180-193.

¹⁰⁷ APF SOCG vol. 164, fol. 198r, vol. 172, fol. 21rv, vol. 265, fol. 271r.

¹⁰⁸ M. Јаčov, *Списи Конгрегације*, 442.

¹⁰⁹ APF SOCG vol. 176, fol. 375r, 376rv.

kongregacija.¹¹⁰ Kongregaciji se također u više navrata obraćao zbog crkvenih proštenja. Godine 1638. dobio je od pape milost privilegiranog oltara, no kardinali su mu predložili da razmisli o gradnji crkve u svom kotorskom vrtu: sugerirali su da umjesto toga u svojoj palači osnuje seminar za 24 dalmatinska bogoslova, čime bi se riješili teški problemi uslijed nedostatka dalmatinskog seminara za odgoj svećenika. U tom slučaju papa je bio spreman podržati seminar i pripadajuću crkvu svim potrebnim privilegijama.¹¹¹ Više je puta tražio oprost sedam rimskih crkava za sedam albanskih i kotorskih crkava, što papa nije odobrio, umjesto toga privilegiju je dobio samo za sedam oltara. Odbijenicu je prihvatio vrlo loše, tvrdeći kako to dokazuje da njegova molba u Rimu ne znači puno.¹¹²

Zahvaljujući svom dvojnomo poslanju, Bolice su se sredinom 17. stoljeća u Kotoru uzdigli među najvažnije političke čimbenike. Ključnu ulogu u vojnom i diplomatskom području imali su naročito u vrijeme Kandijskog rata, kada su osmanski visoki dužnosnici, odnosno poglavari crnogorskih, hercegovačkih i sjevernoalbanskih plemena pored kotorskog rektora najvažnijim pregovaračkim partnerom mletačke strane nedvojbeno smatrali Franju i Vicka Bolicu.¹¹³ Franjo Bolica je već krajem 1630-ih godina stupio u vezu s crnogorskim i albanskim plemenskim vođama koji su se bunili protiv osmanskih vlasti zbog izvanrednih poreza, a u slučaju kršćanskog napada ponudili su svoju pomoć Mlečanima.¹¹⁴ Vojskovođa crnogorskih plemena od početka 17. stoljeća postao je vladika: u vrijeme prelatskog djelovanja Ruvi-
ma II. Boljevića (1593-1636) cetinjski manastir izrasta u crnogorsko središte protuturske borbe. Njegov nasljednik Mardarije svojim unijskim usmjerenjem također nastavlja tu tradiciju.¹¹⁵ Nakon izbijanja Kandijskog rata Franjo Bolica postaje prvim posrednikom između mletačke vlasti i balkanskih plemenskih vođa. Početna protuosmanska oduševljenost plemena brzo je kopnila nakon iskustva mletačke defanzivne strategije i skromne vojne prisutnosti, pa nisu riskirala otvoreno okretanje protiv osmanske vlasti. To zorno pokazuje pothvat pokušaja zauzimanja Podgorice 1649. godine: mletačkoj vojsci od 300 vojnika koju su predvodili ohridski nadbiskup, sapski biskup i Vicko Bolica pridružio se samo manji dio plemena Kuča te je pokušaj doži-

¹¹⁰ APF SOCG vol. 42, fol. 106r, 110r, 115v. Kasniji dokumenti o predmetu: APF SOCG vol. 172, fol. 2r; M. Jačov, *Le missioni cattoliche*, I, 270.

¹¹¹ APF Lettere vol. 17, fol. 103v, vol. 18, fol. 18rv.

¹¹² APF Lettere vol. 18, fol. 94r, vol. 19, fol. 61r; APF SOCG vol. 265, fol. 69r, 106r, 305r.

¹¹³ Vrela o njihovim političkim i diplomatskim aktivnostima čuvaju se u Mletačkom državnom arhivu, prvenstveno među izvješćima dalmatinskih generalnih providura i kotorskih rektora. U zbirci venecijanske Biblioteca Marciana sačuvana je i samostalna zbirka pisama Franje Bolice (Cod. It. VII. 922 = 8847). Sistematska istraživanja tih dokumenata omogućit će precizno prikazivanje uloge Bolica u mletačkoj politici prema Turcima.

¹¹⁴ Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI-XVIII вијека*, Историјски институт у Београду. Посебна издања 14, Београд, 1970, 193-194.

¹¹⁵ A. Sbutega, *Storia del Montenegro*, 134-136.

vio neuspjeh. Time se dokazalo kako Mlečani ne mogu postići trajne vojne uspjehe na području Crne Gore. Plemenski poglavari su kod Bolice neprekidno inzistirali na aktivnijem vojnom angažmanu – uzalud.¹¹⁶ Crnogorska su se plemena zbog razočaranja 1650-ih godina privremeno približavala Visokoj porti.¹¹⁷ Unatoč trzavicama pri suradnji Franjo i Vicko Bolica do kraja su zadržali povjerenja plemenskih vođa, posebice Kuča i Klimenta, koji su ih redovito izvještavali o kretanjima osmanskih postrojbi, stalno se žaleći na sve veće porezne terete i osmanska pustošenja, uvjeravajući Mlečane u vjernost, povremeno čak sprečavajući turske prodore na mletački teritorij.¹¹⁸

Braća Bolica održavala su stalne veze s dvojicom najutjecajnijih osmanskih dužnosnika regije, hercegovačkim sandžakbegom Ali-pašom Čengićem i skadarskim sandžakbegom Jusufbegovićem. Obojica su predstavljali karakteristične bosanske velikaše na mletačko-osmanskoj granici, koji su zbog svojih dinastičkih interesa održavali dobre odnose s Mlečanima, naredbe Visoke porte izvršavali s umjerenim oduševljenjem i uglavnom korist od mletačke trgovine stavljali ispred vojne slave.¹¹⁹ Ove su veze često stvarale vrlo ozbiljan fond informacija: Vicko Bolica praktički je vrijedio za južnobalkanskog „vrhovnog špijuna” („spy-master”).¹²⁰ tako je, primjerice, 1657. već mjesecima unaprijed znao o turskom planu napada na Kotor.¹²¹ Nakon akcija protiv priobalja i posebica opsade Kotora 1657. godine mletačke su vlasti zabranile pristup crnogorskim (posebice podgoričkim) trgovcima gradovima pod njihovom upravom, prije svega Kotoru – u takvoj situaciji Bolica je posredovao u njihovo ime. Nakon kotorskog fijaska crnogorska se plemena više nisu pridruživala Osmanlijama, već su – uvelike zahvaljujući posredovanju Vicka Bolice – 1660. godine i službeno sklopila savez s Mlecima.¹²² Posljednje godine rata najveće teškoće prouzročili su uzajamni gusarski napadi, pustošenja hajduka i uskoka, pri čemu su se Vicko i Nikola Bolica snažno zalagali za ublažavanje posljedica.¹²³

Iz gore navedenog pregleda može se jasno iščitati kako su osnovne zadaće, aktivnosti, djelokrug i prostorni opseg misijskih povjerenika iz obitelji Bolica tijekom desetljeća uglavnom ostali isti, no njihova se težina ovisno o promjenama misionarskih naglasaka i dalmatinske vojne i političke situacije uvelike mijenjala. Franjo je neosporno bio najistaknutija ličnost, s jedne strana zahvaljujući njegovim vrlinama, a s druge strane zbog opsega zadaća i konjunktura stvorene Kandijskim ratom. Vicko je već za bratovog

¹¹⁶ Г. Станојевић, *Југословенске земље*, 212-213, 219.

¹¹⁷ *Историја Црне Горе*, III/1, 160-162.

¹¹⁸ Г. Станојевић, *Југословенске земље*, 216, 221-223, 230, 231, 238, 239, 246-250, 254.

¹¹⁹ D. Madunić, *Frontier Elites of the Ottoman Empire during the War for Crete (1645-1669): the Case of Ali-Pasha Čengić, Europe and the 'Ottoman World': Exchanges and Conflicts (sixteenth to seventeenth centuries)*, ed. G. Kármán and R. G. Páun, Istanbul, 2013, 47-82.

¹²⁰ Prikladan izraz koji koristi Madunić: isto, 57.

¹²¹ Г. Станојевић, *Југословенске земље*, 243, 244.

¹²² Isto, 229, 257.

¹²³ Isto, 277, 281.

života dobio ulogu u organizaciji balkanskih veza, dok je njegovo povjereničko djelovanje u drugoj fazi rata predstavljalo prirodni nastavak bratovljernih aktivnosti, premda je nedvojbeno bio osoba manjeg kalibra. Za razliku od njega, Nikola je došao do riječi na kraju rata, kada balkanske veze Bolica već nisu imale toliko veliku važnost. Neprijateljske izjave opata Zmajevića se osim eventualnih moralnih manjkavosti mogu pojasniti i uklanjanjem laičkog elementa iz organizacije misija. Prekretnica se dogodila nakon izbijanja Morejskog rata: Nikolinom bratu i nasljedniku Ivanu Bolici ponovno je pripala važna vojnopolitička uloga, prvenstveno u organizaciji balkanskih protuturskih pokreta, uslijed čega je i Kongregacija za širenje vjere više cijnila njegove usluge.¹²⁴

Antal MOLNÁR

KNIGHT FRANJO BOLICA (†1653): A PATRICIAN FROM KOTOR BETWEEN ROME, VENICE AND THE BALKANS

Summary

A most important element of the history of missions launched by Rome in the middle of the 16th century is the existence of the intermediary systems ensuring the contact between Rome and the missionary territories, a fact which has hardly

¹²⁴ Ivan Bolica posebice je utirao put zblizavanja cetinjskog vladike Visariona i pečkog patrijarha Arsenija Crnojevića i Mlečana. Kongregaciju za širenje vjere služio je do svoje smrti 1706. godine, a zahvalnost vrhovnog misijskog tijela poput Franje i on je zaslužio prvenstveno podržavanjem albanske franjevačke misije. J. Радонић, *Римска курија*, 395, 397-400, 424, 474, 504-507, 516.

been considered by research so far. On the Dalmatian coast of the Adriatic Sea the most important bridgehead was Dubrovnik, but at the same time Kotor was also considered to be a significant intermediary towards the Ottoman Empire. Due to their different political situation and economic background Ragusa and Kotor participated in the organization of the missions in a different way. The aim of this study is to introduce the intermediary role of Kotor in the Balkan missions comparing it to the same activities of Ragusa. The medieval Balkan network of connections of the city is presented focusing on the activities of the Kotor merchants in the Balkans as well as on some interesting details of the jurisdiction of the bishop of Kotor exercised over the parishes in the Balkans. The Balkan orientation of Kotor did not cease even after the economic connections had weakened and the bishop's jurisdiction had vanished, but a completely new element was added to it in the 16th century: from 1535 to 1786 Kotor became the most important postal centre of Venice towards Istanbul. From 1578 the Bolica family was responsible for coordinating the postal service to Istanbul, as a consequence of which the family acquired a vast network of connections in the Balkans. In the 17th century four members of the Bolica family which ran the postal service worked as the Balkan commissioners of the Congregation of Propaganda Fide: Franjo, Vicko, Nikola and Ivan. The activity of the first missionary agent is described in detail: how he was appointed, his struggles for the union of Orthodox Serbians as well as for defending the Franciscan mission in Albania, his intermediary activity between Rome and the missionary territories, how he worked as informant and coordinated missionary work and also his influence on appointing the high priests and other people. As a result of his commission the agent had vast connections and several privileges both in Italy and in the Balkans. Territorially, the extension of the basic tasks and activities remained more or less unchanged for the missionary agents of the Bolica family, but their significance varied according to the emphases of missions and to the political and military situation in Dalmatia. Obviously, Franjo was the most outstanding of the four due to his personal qualities and as a result of both the importance of his commissions and the prosperity during the war of Candia (1645-1669). Vicko started to organize the Balkan connections while his brother was still alive, and in the second phase of the war he strictly followed his brother's footsteps, but he must have been a person of minor qualities. Nikola had his share of commissions at the end of the war when the Balkan connections of the Bolicas were not so relevant. The outbreak of the war of Morea (1684-1699) was a turning point: Nikola's successor, Ivan Bolica obtained an important military-political role, especially in organizing the anti-Ottoman movements in the Balkans, therefore, his services were greatly appreciated by the Congregation of Propaganda Fide.